

УДК 821.161.2–2.02/09

**ПОЕТИКА ЕКСПРЕСІОНІЗМУ В ДРАМАТУРГІЇ В. ВИННИЧЕНКА
(НА МАТЕРІАЛІ П'ЄСИ “БРЕХНЯ”)**

Преображенська Т. В.

Таврійський національний університет ім. В.І. вернадського, Сімферополь, Україна

У розвідці схарактеризовано експресіоністські вияви у п'єсі “Брехня” В.Винниченка, проаналізовано їх поетику; розкрито смисл одного з центральних понять експресіонізму – “смерть” у художньому світі драми.

Ключові слова: модернізм, експресіонізм, смерть, очищення, музика.

Експресіонізм займає чільне місце в контексті модернізму, де тотальний суб'єктивізм приходить на зміну об'єктивізму, активізується символізм, а індивідуалізм досягає свого апогею, пропагуючи культ сили волі. Функціонує модернізм “через розмаїття проявів” [6, с. 5]. Т. Гаврилів зазначає: “апологети експресіонізму вважають його “спалахом”, критики – “діагнозом” [5, с. 5]. Справді, за свідченням Томаса Анца, багато письменників-експресіоністів зверталися по допомогу до психоаналізу, але це ніяк не применшує художньої вартості їх творів.

Експресіоніст “кожну прикрість підносить до масштабів світової катастрофи і має в цьому свою рацію: насправді глобальні трагедії людства тісно пов'язані з кожним маленьким життям, навіть якщо воно протікає в замкненому світі, осторонь від великих подій” [6, с. 53]. Тут стає характерним таке поняття як “вітаїзація смерті”, тобто смерть, що перетворюється на життя. Здається, саме це поняття слугує одним з чинників, що обумовили появу нового типу психологізму. Центральною проблемною точкою течії експресіонізму виявляється змучене бездушністю сучасного життєстрою, його контрастами духа і плоті, живого і мертвого, цивілізації і природи, серця людини [7, с. 251].

Широкого резонансу набуває експресіоністична манера письма у сфері драматичного мистецтва. Здається, саме театральна сцена в змозі передати усю глибину і сутність людських переживань, духовної кризи, внутрішньої катастрофи. За вдалої гри акторів, глядач зможе відчутти всю силу страждання, муки, душевного болю головних героїв. Не дарма Ю. Смирнов-Несвицький зазначав: “Театр – це вибух почуттів, таїнство, коли на сцені представлене життя не тільки реальне, але й те, що мислиться в уяві художника” [8, с. 3].

Однією з найяскравіших постатей в українській модерній драмі є, безперечно, В. Винниченко. Слушним видається твердження Г. Семенюка: “В. Винниченко збагатив українську літературу новим типом драми – глибокопсихологічної, в центрі якої точиться внутрішня боротьба і конфлікт, що відбувається між сильними особистостями, трагедія героя вкладається в її душу” [9, с. 38].

На тлі всієї творчості митця дещо виділяється п'єса “Брехня”, що належить, за словами В. Гуменюка, до найбільш загадкових творів автора [4, с. 153]. Брехня – це

певна субстанція, що виступає мірилом самої правди. До того ж, здається, будь-яка брехня – це майстерно прихована правда.

Центральним у творі є поняття смерті, що слугує певним порогом очищення від клейма тотальної брехні. Знаково, поріг, за народними уявленнями, це межа між двома світами, одночасно, це символ народження та новонародження. Так і головна героїня Наталя Павлівна поступово наближається до прірви самогубства, до тієї самої межі, яку переступити найважче. Смерть очищує як її тілесну, так і духовну сутність. Брехня заради щастя інших певною мірою виправдовує героїню в очах читача (глядача), але не розуміють Наталю Павлівну інші дійові особи, яких ця брехня чи не найбільш торкається (Тось, Іван Стратонович). Після смерті вона ніби перероджується: головна героїня залишається очищеною в думках людей. Вже немає жодних сумнівів у її чесності, оскільки вона всім дала те, що від неї вимагали. Тут маємо характерні для експресіонізму мотиви страждання і смерті, оприявлені досить яскраво: “Я хочу спокою, Іване. Хоч смертного, аби спокою. Робіть зі мною, що хочете, мені все одно” [3, с. 172].

Жінка у В. Винниченка постає сильною, такою, що не боїться нічого, навіть смерті. А на “крайній” крок зважитися зможе лише вольова особистість. Слабка психіка здатна лише являти суїцидальну поведінку, а сильна – принести себе в жертву задля щастя інших. Прикметно, у В. Винниченка саме сильна особистість зазнає глибокої духовної драми [8, с. 39]. Адже справжньою реальністю у творі, здається, є світ духовний (“світ у собі”). В. Винниченко тут оприявнює завдання мистецтва саме з точки зору експресіоністів: вираження незримого через зримо [7, с. 242]. Наталя Павлівна обирає смерть як засіб очищення від брехні, який доводить, що героїня – сильна духом особистість. Смерть тут виступає як протест проти домагань Івана Стратоновича, одночасно як засіб боротьби за своє чесне ім'я. Вона чиста, бо грішить в ім'я кохання, а свій гріх своїми душевними муками спокутувала уповні. “Страждання примушує людину пізнати себе саму, вглибитися у своє попереднє життя, відчутти вину і покаятися” [7, с. 248].

Складну душевну колізію Наталі Павлівни передає у творі музика. Найхарактерніша загальна риса модернізму, та й експресіонізму зокрема, явлена у творі досить яскраво. “Музика – вид мистецтва, сенс якого і полягає в безпосередній експресії, прямому вираженні сутності речей. Бо ж відтворення почуттів, емоцій, найсвітліших і найпохмуріших порухів душі не потребує в царині музики додаткового оформлення через ідеї. Вона мов оголений нерв, з її радощами та пристрастями, болями та стражданням” [10, с. 141]. Через музику оприявнюється душевний стан героїні, вона виплескує свій сум, гіркоту свого життя, смуток серця.

Символом епохи модерну на зламі століть стає боротьба. “Там, де модерн ототожнюють з динамічною орієнтацією на поступ, а боротьбу вважають рушієм еволюційних і революційних процесів, між модерном і боротьбою встановлюються міцний зв'язок” [1, с. 14]. У творі В. Винниченка “Брехня” боротьба представлена в двох іпостасях: внутрішня боротьба у душі головної героїні; “боротьба” між Наталею Павлівною та Іваном Стратоновичем, у іншій проекції – з Тосем. А “боротьба чоловіка проти жінки – це головно боротьба “чоловічого” духу проти жіночої “статевості” [1, с. 21], “це боротьба із самим собою, з власним тілом, з його

потребами” [1, с. 23]. Характерне для експресіонізму усвідомлення свого “Я” у творі переорієнтовується на “ВОНО” (за З. Фройдом). В. Винниченко у п’єсі “Брехня” спростовує твердження О. Вайнінгера про те, що жінка не здатна на “боротьбу із власною хіттю” [1, с. 22].

Постає питання: кого ж любить насправді Наталя Павлівна? Здається, для неї вище за все у житті стоїть почуття обов’язку не тільки перед родиною, а й перед людством. Тут вступає в дію характерна для експресіонізму ознака: найменше підносити до рівня всезагального, надавати мізерному масштабності. Кохання до Тося – щире, всеохоплююче, божевільне (порівняння з вогником – символом пристрасного кохання), але Наталя Павлівна нівелює його не у серці, а обмежує сферою “ratio”. Любов до Андрія, саме любов, а не кохання, – ніжна і лагідна. Почуття до Івана Стратоновича – суперечливі (порівняння з хмарою): як до людини – гуманні, як до обвинувача, здається, – ворожі, хоч і добре завуальовані начебто почуттям кохання. Любить головна героїня і родичів Андрія, саме через ці почуття вона не шкодує навіть свого життя.

Безперечно, будь-яка течія (напрямок) у художньому світі літератури не функціонує ізольовано. В. Винниченко являє світові п’єсу “Брехня” як синкретичний твір, що увібрав у себе надбання багатьох течій епохи модерну. У творі помітно, крім іншого, й експресіоністські вияви (характерні поняття мистецтва експресіонізму оприявлені тут доволі яскраво). Проблеми вини і кари, поняття страждання і смерті посідають у текстовій тканині твору чільне місце. Смерть у п’єсі окреслена як символ очищення, що не суперечить одному з центральних понять течії експресіонізму – вітаїзації смерті. Увиразнюються вищезазначені особливості загальними ознаками епохи модерну: музичність як засіб вираження експресії, наявність символу модерного мистецтва – боротьби.

Список літератури

1. Анц Т. Психополітика після Фрейда в літературі експресіонізму й авангарду // Експресіонізм: Збірник наукових праць / упор. Т. Гаврилів. – Львів: Класика, 2004. – с. 13–28.
2. Абалкин Н. Рассказы о театре. – М.: Молодая гвардия, 1981. – 303 с.
3. Винниченко В. Вибрані п’єси / Упоряд.: М.Г. Жулинський, В.А. Бурбела. Авт. вступ. ст. М.Г. Жулинський. – К.: Мистецтво, 1991. – 605 с.
4. Гуменюк В. Сила краси: Проблеми поетики драматургії Володимира Винниченка. Монографія. – Сімферополь, 2001. – 340 с.
5. Експресіонізм: Збірник наукових праць / упор. Т. Гаврилів. – Львів: Класика, 2004. – 176 с.
6. Моклиця М. Модернізм у творчості письменників ХХ ст.: Навчальний посібник. – Луцьк: Вежа, 1999. – 154 с.
7. Пахаренко В. Українська поетика. Вид-ня друге. Доповнене. – Черкаси: Відлуння плюс, 2002. – 320 с.
8. Смирнов-Несвицький Ю. Евгений Вахтангов. – Ленинград: Искусство, 1987. – 248 с.
9. Семенюк Г.В. Українська драматургія 20-х років. Посібник для вчителя. – К.: РВЦ «Проза», 1993. – 203 с.
10. Цибенко Л. Усвідомлення катастрофи у вимірах міту: відгомін експресіонізму в Австрії // Експресіонізм: Збірник наукових праць / Упор. Т. Гаврилів. – Львів: Класика, 2004. – С. 138–159.

Преображенская Т.В. Поэтика экспрессионизма в драматургии Владимира Винниченко /Т.В. Преображенская// Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации. – 2011. – Т. 24 (63), №1 Ч.2. – С. 320-323

В данной статье охарактеризованы основные проявления экспрессионизма в пьесе "Ложь"В. Винниченко, проанализирована их поэтика; раскрыт смысл одного из центральных понятий экспрессионизма – "смерть" в художественном мире драмы.

Ключевые слова: модернизм, экспрессионизм, смерть, очищение, музыка.

Preobrazhenskaja T.V. The elements of expressionism are in creation of V.Vinnichenko / T.V. Preobrazhenskaja// Scientific Notes of Taurida National V.I.Vernadsky University. – Series: Phylology. Social communications. – 2011. – V.24 (63), №1 P.2. – P. 320-323

In this article the basic displays of expressionism are described in a play V.Vinnichenko "Lie", their poetics have been analyzed; sense of the one central concepts of expressionism is exposed – "death" in the artistic world of drama.

Keywords: modernism, expressionism, death, clearing, music.

Стаття надійшла до редакції 15 вересня 2010 року